

rácky aj kľúč k objasneniu dekadentných javov v umeleckých formách stvárňovania sociálneho sveta človeka v súčasnej kapitalistickej spoločnosti. Tieto sú sprostredkovaným odrazom deformovaných spoločenských vzťahov a zároveň únikmi jednotlivých umelcov z neriešiteľných rozporov, výrazom straty reality a perspektívy.

Kapitola ako celok je veľkým prínosom k analýze tejto zložitej a doteraz málo prebádannej oblasti sociálneho sveta človeka. Akademik Sirácky je jedným z mála autorov, ktorý sa pokúsil o jej tvorivý a fundovaný výklad.

V siedmej kapitole *Sociálny svet človeka a univerzum* pristupuje autor k syntetizovaniu nastolených problémov v predchádzajúcich kapitolách a prevádza selekciu poznatkov k vysvetleniu dejinného poslania človeka. Pokukuje na jej náročnosť a veľkú zodpovednosť pri integrovaní všestranných zložitých javov a poznatkov do vedy (sústavy vied) o človeku.

Zároveň dáva aj východisko. Podľa neho žiada sa pochopenie univerza, zmyslu dejín a človeka a „integrovaná integrácia“ ako aj syntéza vedeckej extrapolácie i prolegomena k budúcim veciam, ktoré by boli spojené s umeleckou fantáziou, inšpiráciou. Kľúčovú úlohu v tomto riešení pripisuje spoločenským vedám, ktoré ozrejmuju historickú a spoločenskú podmienenosť našich poznatkov. Pri tom nemožno poprieť úlohu sociológie poznania a osobitnej filozofie. Vlastným zmyslom filozofie i vedy je nielen svet vysvetľovať, ale ho aj meniť. Pre splnenie takého cieľa je nevyhnutné riešiť ďalšie zložité problémy; predovšetkým musia byť prítomné i spoločensko-politické sily, ktoré sú schopné adekvátne danému stupňu rozvoja vedy a techniky svet meniť a realizovať tento cieľ na úrovni vedy. Z toho vyplýva potreba ďalšieho integrátneho faktora, ktorým je marxisticko-leninská veda ako základ politickej praxe v širokom slova zmysle, ktorá má za cieľ realizovať ľudský dejinný projekt.

Posledná ôsma kapitola *Svet budúcnosti* uzaviera túto podnetnú teoreticky fundovanú štúdiu. Obsahuje zhrnutie kľúčových bodov historickej cesty človeka, procesu, ktorý možno označiť ako vytváranie špecifického, sociálneho sveta človeka, ako budúcnosť ľudstva. Týmto kľúčovými bodmi je vyделение sa človeka, ľudského rodu, z prírody, vznik prvých otrokárskych štátov v podmienkach Východu a vznik socialistického spoločenského zriadenia (socialistická revolúcia).

Integrácia ľudstva je dnes projektom budúcnosti. Táto nebude ľahká, nebude to bezbolestný, bezkonfliktný proces. Chápeme ho v duchu Marxovej teórie, ako trvalo prebiehajúci, nedokončený proces emancipácie, oslobodzovania sa človeka z historicky a spoločensky vzniklých obmedzení. Zložitost procesov, ktoré formujú budúcnosť ľudstva, ozrejmuju vedy o človeku (medzi nimi filozofia a sociológia), odhaľujú tvár človeka ako tvorcu

svojich dejín, tragédií i komédií, pomáhajú nám poznávať dejiny človeka aj úlohy jednotlivcov v sociálnej, etnickej začlenenosti.

Vo veľmi zložitých podmienkach, permanentne protirečivých, v roz dvojitom ale i v zjednocovacom svete hľadajú sa optimálne predpoklady i podmienky, ktoré sú nevyhnutné, aby osobnosť socialistického človeka, rozvíjajúceho sa v progresívnej sociálnej a politickej praxi i v teoretickom myslení, vedela strhnúť so sebou váhajúci a „nevidiaci“ v nesocialistickom svete. Takýto je záver poslednej kapitoly knihy akademika Siráckeho.

Celé dielo akademika A. Siráckeho je prínosom v rozvoji marxisticko-leninskej teórie. Vyznačuje sa hlbokým teoretickým rozborom zrelého vedca, marxistu. Napriek tomu je napísané veľmi pútavo a zaujímavo.

Adam Helík

Urbanizácia, naučno-technická revolúcia i rabočíj klass. Někotoryje voprosy teorii, kritika buržuaznych koncepcij. (Urbanizace, vědeckotechnická revoluce a dělnická třída. Některé teoretické problémy, kritika buržoazních koncepcí)

Moskva, Nauka 1972, 265 s.

V sovětské sociologické literatuře se v posledních letech věnuje mj. stále větší pozornost procesům urbanizace v podmínkách vědeckotechnické revoluce. V této souvislosti se do středu zájmu dostává především výzkum sociální struktury, zvláště pak otázek třídní struktury a postavení dělnické třídy, zkoumání způsobu života atd.

V recenzované publikaci, která je sborníkem statí, najdeme materiály ke dvěma základním okruhům problémů: 1) obecné teoretické — vliv výrobních sil a výrobních vztahů na urbanizaci, specifika mechanismů urbanizace v podmínkách vědeckotechnické revoluce, řízení procesů urbanizace a úloha dělnické třídy v tomto řízení; 2) sociální důsledky urbanizace v kapitalistických zemích — třídní protiklady soudobých urbanizovaných celků, vzájemné působení tradičních struktur kapitalistických měst apod.

Autoři především zdůrazňují, že jedním z hlavních úkolů sociologie je zkoumání sociálně profesionální struktury městské aglomerace; specifickou problematikou je prostředí současného kapitalistického města (hluboká diferencovanost, psychologická anonymita, složitá politickoorganizační struktura), jeho protikladná role při formování osobnosti pracujících. Dále je vyzdvihována úloha marxistické sociologie v odhalování složité a protikladné pozice buržoazní ideologie, která „na jedné straně nemůže nevidět stimulujiící úlohu urbanizace v sociálním a vědeckotechnickém pokroku, na straně druhé se snaží zabránit vzestupu dělnické třídy, zvyšování její organizovanosti“.

Podívejme se nyní na některé, dle našeho názoru nejvíce nosné statí recenzované publi-

kace. V prvé z nich *Urbanizace a město* autor A. M. Rumjancev charakterizuje urbanizaci jako základní historický proces, těsně spjatý s rozvojem výrobních sil a forem sociálních vztahů. Jde o mnohostranný proces, který odráží vliv ekonomického a vědeckého potenciálu společnosti, produktivity práce, třídní a profesionální struktury. Rumjancev v této souvislosti vychází z marxistickoleninské teze o progresivní úloze velkých měst jako center ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje společnosti. „Ve městech se formovala dělnická třída a její politická organizace, města byla ohnisky proletářské revoluce. Vycházíme proto z leninské myšlenky o vedoucí úloze města před vesnicí; jsme proto proti krajním teoriím dezurbanizace, kterou představuje dnešní ideologie maoismu (revolučnost vesnice).“

V procesu řízení urbanizace, v plánovaném překonávání rozdílů mezi městem a venkovem jde v současné době za prvé o překonání všech antisociálních atributů, které jsou dědictvím kapitalistického období; za druhé o odstranění negativních zdravotních a hygienických důsledků chaotického rozšíření průmyslu a měst v minulých épochách; za třetí o rozvoj nových pokrokových forem sociálně prostorové organizace života pracujících.

V další stati *Dělnická třída a urbanizace v podmínkách vědeckotechnické revoluce* (autor A. S. Achiezer) je kladen důraz na význam analýzy dělnické třídy v současných podmínkách. Autor zdůrazňuje, že tato analýza nemůže být účinná bez poznání vnitřních souvislostí dělnické třídy s urbanizací a vědeckotechnickou revolucí. „Hluboké změny v dělnické třídě musíme zkoumat spolu s existujícími změnami ve struktuře výroby.“ „Rozvoj socialistické společnosti i rozvoj dělnické třídy je nerozlučně spjat s rozvojem celé osobnosti, s rozvojem způsobilosti každého člověka osvojovat si kulturu vcelku, rozvíjet způsobilost k tvorbě. Jde tedy o intelektuální práci. V podmínkách kapitalismu naopak každý krok k intelektuální práci vede k prohloubení diferencí mezi sociálními skupinami.“

Popsaný proces vede současně ke změnám ve způsobu života. „Rozvoj měst vytváří centra integrace, intenzifikují se mnohostranné formy styků. Objevují se nové stereotypy chování, nové psychologické rysy.“ Autor však bohužel tyto změny v dalším textu blíže nespecifikuje. Pouze shrnuje, že právě urbanizace je takovým sociálním fenoménem, který je spojen s tendencí přestavby kultury, způsobu života a forem komunikace na základě intenzifikace celého života společnosti. Na druhé straně je ovšem urbanizace v podmínkách kapitalismu také živelným procesem. „Výsledkem živelného antagonistického charakteru rozvoje třídní společnosti byl vzrůst protikladů mezi městem a vesnicí, mezi centrem a periferií. V podmínkách socialismu je nejdůležitějším úkolem řízení společnosti zabezpečovat takové formy rozvoje, kdy zvy-

šování sociálně ekonomického potenciálu společnosti a zlepšování podmínek a způsobu života nestojí proti sobě.“ Autor pak rozvádí významnou myšlenku, že řízení urbanizace je jednou z forem činnosti a působení dělnické třídy. Cílem a smyslem tohoto řízení je oslabování a postupná likvidace spojení mezi teritoriálními a existujícími sociálními rozdíly.

Z dalších statí sborníku nás zaujmou především příspěvky L. B. Kogana (*Urbanizace a některé otázky městské kultury*), A. V. Kočetkova (*Sociální integrace městského prostředí v podmínkách socialistické společnosti*) a A. D. Chlopina (*Problém adaptace venkovských migrantů v městském prostředí*).

Kogan zdůrazňuje zejména tu skutečnost, že z řady faktorů podmiňujících vedoucí úlohu velkých městských center v procesu vzestupu dělnické třídy a její přeměny v „třídu pro sebe“, v hegemonu společenského rozvoje, zaujímá zvláštní místo koncentrace hlavních kulturních vymožeností společnosti ve městech. „Sociologická analýza těchto problémů v podmínkách socialistické společnosti umožňuje pochopit celou řadu existujících stránek sociálně ekonomického a sociálně politického rozvoje dělnické třídy, jejího spojení s ostatními sociálními vrstvami a skupinami. Výzkumy ukazují, že v oblastech velkých městských center a aglomerací s velkým sociálně kulturním potenciálem je zvyšování úrovně vzdělání a kultury, produktivity práce nejinenzívnější.“ S menší intenzitou probíhá proces šíření kultury do dalších městských a venkovských oblastí. V současné etapě rozvinuté socialistické společnosti dochází k překonávání sociálních a kulturních rozdílů, usiluje se o etnickou konsolidaci, sbližují se některé psychologické charakteristiky sociálních skupin.

Autor potom rozebírá fenomén „psychologické mobility“ (jde v podstatě o rozšiřování a diferenciaci kulturních funkcí ve městech, o orientaci na „vyhledávání“ nové informace). Tuto mobilitu považuje Kogan za důležitý prvek městského typu kultury; na jejím stupni závisí efektivnost působení dělnické třídy, všech pracujících. Je fundamentálním příznakem městského způsobu života, určitých stereotypů chování obyvatel měst. „Rozvoj městské kultury v sovětské společnosti v procesu urbanizace“ uzavírá Kogan, „vyžaduje co nejširší výzkum. Současné změny ve způsobu života, sociální psychologii, kulturní orientaci, ve spotřebě různých tříd, sociálních vrstev a skupin nemohou být dostatečně objasněny bez analýzy tzv. městských vztahů.“

Problémy sociální integrace městského prostředí se zabývá stať A. V. Kočetkova. Je zde zdůrazňován humanistický úkol socialistické společnosti — překonání rozdílů mezi vysokou kulturou a životem, mezi tendencí ke koncentraci vyšších projevů kultury do několika málo center a objektivní potřebou zvyšovat kulturní potenciál všeho obyvatelstva. Za objektivní tendenci socialistické urbanizace autor pokládá postupné vyrovnávání kultur-

ních rozdílů mezi dělnickou třídou a rolnictvem, sblížení kulturní úrovně města a vesnice, všech typů osídlení. Rovněž se pokouší postihnout typologické rozdíly městského prostředí — „takové rozdíly mohou být charakterizovány zvláště diferenciací v mnohostrannosti a v možnosti volit sféry činnosti a styků“. Jestliže autonomie znamená omezenost různorodosti a volby sfér činnosti, pak integrace městského prostředí je cestou k rozšíření svobody volby. Integrované město budoucnosti předpokládá integraci duchovní kultury, rozdělování a spotřeby duchovních hodnot.

Hlavním tématem stati A. D. Chlopina je problém adaptace obyvatelstva migrujícího z venkova do měst. Stať je pro nás zajímavá i z hlediska zkoumání problematiky životního způsobu. Autorem interpretace životního způsobu vychází z předpokladu, že obě formy způsobu života (rozuměj venkovská a městská) můžeme interpretovat pomocí určitých typů sociálních spojení (organizací, sociálních skupin apod.) a současně typ kultury považovat za souhrn všech způsobů činnosti a způsobů předávání informací. Chlopina vychází z tradičního marxistického pojetí venkovského způsobu života (tzn. nerozčlenění sfér společenské činnosti, „omezenost“ a „jednotvárnost“ rutinních způsobů činnosti, místní se-mknutost a stálost sociálních spojení). Pro městský způsob života jsou základní dvě charakteristiky — diferenciaci sfér společenské životní praxe (časová, prostorová i funkcionální) a její mnohostrannost, která poskytuje jedinci nebo sociální skupině širokou paletu výběru. Diferenciace sociální činnosti předpokládá její interpretaci, a také koncentraci a intenzifikaci styků, které mění její charakter.

Porovnání charakteristik venkovského a městského způsobu života ukazuje, že v procesu přechodu od prvního ke druhému musí venkovský migrant ovládnout formy a způsoby hluboce diferencované životní praxe městského prostředí. Musí se stát psychologicky i sociálně mobilní osobností, dochází k resocializaci jeho osobnosti. Místně organizovaný jedinec se stává „empiricko-univerzálním“. Autor zdůrazňuje zejména význam interakce a sociální komunikace v duchovním rozvoji migrujících — jedinců i skupin. „Tyto faktory stimulují změny celkových orientací ve způsobu života. Venkovští migranti nejprve

internalizují atributy městské, tzv. čistě vnější, které jsou zcela nedostatečné pro „splnění“ s koncentrovanou životní praxí městského prostředí.“ To je obecné schéma adaptace. Reálný proces adaptace jako jednoho z problémů urbanizace závisí pak na existujících konkrétní historické formaci.

Cenný je dále i autorův kritický rozbor některých názorů na problémy migrace venkovského obyvatelstva do měst u buržoazních teoretiků (např. Abramsona, Lipseta, Parka).

Přestože recenzovaná publikace je sborníkem pouze dílčích statí, které pochopitelně nemohou obsáhnout mnohost otázek a problémů zkoumané oblasti, můžeme říci, že poskytuje základní přehled východisek ke studiu sociálních problémů urbanizace a také naznačuje některé zajímavé aspekty v přístupech ke zkoumání sociální struktury a životního způsobu v podmínkách vědeckotechnické revoluce.

Jaroslav Hudeček

V. G. Afanasjev: Naučnoje upravljenje obščestvom. Opyt sistémnoho issledovanija (Vědecké řízení společnosti. Zkušenosti systémového přístupu)

Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1973, 390 s. Vydání druhé, doplněné.

Problémy současné vědecké i praktické činnosti si ve vzrůstající míře vynucují nahradit jednotlivá, parciální řešení *komplexním, systémovým* přístupem. Systémový přístup proniká stále významněji do celé řady vědních disciplín a oborů práce.¹ Jeho úloha může být při řízení *společnosti* o to důležitější, oč je sociální realita složitější, oč jsou nástroje jejího ovládnutí jemnější a cíle, jichž má být dosaženo, komplexnější. Proto se systémové pojetí v poslední době čím dál více prosazuje při řízení socialistické společnosti.²

Pro četné zájemce o sociologickou aplikaci systémového přístupu při řízení společnosti je významným příspěvkem nové vydání knihy V. G. Afanasjeva *Vědecké řízení společnosti*.³ Základní struktura Afanasjevovy práce je vyjádřena osmi kapitolami. Úvodní část první kapitoly *Dynamické celostní systémy. Pojetí řízení* podává autorovo vymezení celostního systému, který chápe jako „souhrn prvků, jejichž vzájemné působení vytváří nové (integrované, systémové) kvality, které nepříslu-

¹ Srov. například rozsah a obsahovou šíři témat příspěvků přednesených na nedávné třetí konferenci o systémovém inženýrství s mezinárodní účastí SI 74, pořádanou v Mariánských Lázních ve dnech 22. až 24. dubna 1974.

² Systémové pojetí socioekonomického řízení je například patrné v práci autorů Kutta F. — Soukup M. a kolektiv: *Řízení v období vědeckotechnické revoluce*. Praha, Svoboda 1973, kde na s. 55 je socialistická společnost charakterizována takto: „Socialistická společnost lze nejobecněji chápat jako ideální model sebeorganizujícího se *společenského systému*, jehož podstatným strukturálním rysem je likvidace

soukromého vlastnictví výrobních prostředků.“ (Podtrženo M. F.)

³ První vydání knihy Afanasjev, V. G.: *Naučnoje upravljenje obščestvom. Opyt sistémnoho issledovanija*. Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1968. V obou uvedených případech se jedná o autorovu samostatnou práci, odlišnou od stejné se nazývající řady sborníků *Naučnoje upravljenje obščestvom*, které každoročně vycházejí od roku 1967 v nakladatelství Mysl v Moskvě, nad nimiž má V. G. Afanasjev redakční dohled a do nichž také přispívá. Viz recenzi M. Foreta *Naučnoje upravljenje obščestvom*. Sociologický časopis roč. 9/1973, č. 4, s. 436—438.